

ЧЕТ ТИЛ САБАГЫНДА КОЛДОНУЛГАН ЭНЕ ТИЛИНИН ФУНКЦИЯЛАРЫ

Бул макалада чет тил сабагындагы эне тилинин ордун табуу жана чет тил сабагындагы эне тилинин функцияларын аныктоо маселелери каралган.

Эгерде чет тил сабагында эне тили системалаштырылып колдонулса жана анын жардамы менен практикалык максат гана эмес, ошондой эле билим берүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк максаттары да ишке ашырылса, анда эне тили чет тилин үйрөтүүнүн бардык баскычтарында көмөкчү болот. Көптөгөн тилчи -окумуштуулар ушундай тең салмакты кармаган көз карашка ээ. Мисалы, Р.К. Миньяршен, Э.Г. Вольтер, Д. Аткинсон, С. Крашен, Л. Продромоу ж.б. Л.Продромоу өзүнүн акыркы иштеринин биринде эне тилинин ролу жөнүндө айтып жатып, бир катар метафораларды сунуш кылган. Ал метафоралар акыркы инстанцияда чындык катары кабыл алынбаса да, ар бирин акыйкаттуу десек болот:

«Чет тил сабагындагы эне тили бул –

1) дары (албетте, пайдалуу, бирок кээ бир каршы көрсөтмөлөрү да бар. Ошондой эле көнүмүш адатка да айлануу коркунучу бар);

2) билим алуучу кудук;

3) окутууга тоскоол кылуучу дубал;

4) кең дүйнөгө терезе (окуучулардын буга чейинки тажрыйбасын, алардын кызыгуусун, маданиятын жана дүйнө жөнүндөгү билимдерин карап чыгууга мүмкүнчүлүк берет.);

5) балдак (ал алдыга жылууга жардам берет, бирок ошол эле учурда жардамсыз экенине күбө болот.);

б) майлоочу материал. Ал сабак деген машинаны бирдиктүү механизм катары иштетет жана убакытты үнөмдөөгө жардам берет.

Ушул эле автор окуучулардын анкетасында эне тилинин чет тил сабагындагы функцияларын санап өткөн. Эгерде эне тилин колдонуунун толук эмес изилденген мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтөйүн деген каалоо болбосо, бул темага кайрылуунун кажети деле жок болоор эле. Биз эне тилинин методикалык иштерде көп эскертилген колдонулуш функцияларын мисалдарда карап өтсөк.

Грамматикалык материалды түшүндүрүүчү курал.

Бул жерде эне тилинин мааниси эки жактуу. Чет тилинин грамматикасы эне тилинде түшүндүрүлөт, б.а., түшүндүрүү куралы жана салыштыруу материалы. Мисалы:

Төмөндөгү сүйлөмдөрдү англис тилинин сөз тартибин колдонуп которгула:

- *Мен сага эртең өз кол чатырымды берем.*
- *Биз сабактан кийин күндө футбол ойнойбуз.*
- *Өз өлкөсүндө белгилүүлүктү бул сүрөтчү карыган кезинде гана алды.*
- *Мен эртең менен да, кечинде да итти сыртка чыгарам.*

Лексикалык бирдиктерди семантизациялоо куралы.

Лексикалык бирдиктерди окутуп жатып түз демонстрация ыкмаларын колдонууга мүмкүнчүлүк жок болгондо, же сөздүн формасы боюнча божомолдой албаганда, мугалим эне тилине кайрылат. Мисалы, admire – суктануу ж.б.

Грамматикалык структуралардын жана лексикалык бирдиктердин маанисин түшүнгөндүгүн текшерүү үчүн эне тили колдонулат.

Бул, өзгөчө, полисемия жана омонимия учурларында маанилүү. Аудирование убагында интонациялык үлгүлөрдү түшүнгөндүгүн текшерүүгө мугалим аргасыз болот. Атайын лаборатордук тапшырмадан мисал келтирели:

Интонацияны эске алуу менен англис тилиндеги төмөндөгү сүйлөмдөрдүн котормосун тапкыла:

А) I 'didn't 'take this 'job in 'order to be 'able to \travel!

Б) I \didn't take this job,/ in 'order to be 'able to \travel.

1. Мен ишимди таптап, саякат кылууга жөнөдүм.

2. Мен ал жерде иштегеним жок, анткени мен саякаттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болгум келди.

3. Мен ал жерге саякаттоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болуш үчүн орношкон эмесмин.

Ачкыч: а) – 3, б) – 2

Окуу пикир алышуусун камсыз кылуу (башкача айтканда, тапшырмаларга инструкция берүү, сабактын максаттарын формулировкалоо, кептик кырдаалды берүү ж.б.)

Чынында, бул учурда, өзгөчө, сабактагы оозеки пикир алышууда. эне тили чет тили тарабынан бат эле сүрүп чыгарылат. Ал эми тажрыйбалуу мугалимдер башынан эле эне тилинин бул функциясын колдонушпайт. Бирок окуу китептеринде жана таратылып берилчү материалдарда жазуу инструкциялары жана комментарийлер жок дегенде окутуунун баштапкы деңгээлдеринде эне тилинде болушу зарыл. Ал болсо, өз кезегинде, окуучулардын өз алдынча иштөө аракетин камсыз кылат. Ошондой эле эне тилиндеги инструкция берилген формалдуу тапшырмаларга маанилүүлүктү берүүгө жардам берет. Төмөндөгү берилген эки тапшырмага көңүл бөлсөк:

1. Таандык ат атоочторду жана кептик here, there деген мүчөлөбөс бөлүктөрүнүн үстүндө иштөө үчүн байланыштуу текст берилген. Эне тилинде берилген инструкция окуучулардын эмоционалдык делөөрүтүүсүн камсыз кылат.

Read and translate the text. Бир киши алыстан басып жүргөн иттерди карап, алардын арасынан өз итин таба албай жатты. Анын кайгыруусун көрсөтүп бергиле. Монологдун аягында чуркап келген итти эркелетсе болот же көп убакыт жок болгону үчүн урушса болот.

This is his dog and that is her dog. Their dog is here, and your dog is there. And where is my dog? I don't know. It isn't here and it isn't there. Rex! Rex! Come here! You are a good (bad) dog!

2. Силер кандай ойлойсуңар: адамга ар бир түрдөн бир эле предметке ээ болуу жетиштүүбү же көбүрөөк болсо жакшыраакпы? Силердин оюңарга жараша берилген сөздөрдү жекелик түрдө же көптүк түрдө жазгыла. Жекелик түрдө «a» артиклин колодонууну жана көптүк түрдө «s» мүчөсүн кошууну унутпагыла!

Book, bag, pen, desk, PC (=computer), VCR, telephone, pencil, notebook, TV-set, cat, dog, friend.

Окуу пикир алышуусунун маанилүү элементи – бул сабактын жыйынтыгын чыгаруу. Прогресс сезимин үзгүлтүксүз камсыз кылып туруу үчүн мугалим окуучуларга сабакта эмне үйрөнгөнүн түшүнүүгө жардам бериши керек. Эне тилинин бул функциясы көбүнчө чет тилин окутуунун баштапкы этаптарында өтө маанилүү. Ошону менен бирге эле, сабактын жыйынтыгын чыгаруу бир эле мезгилде кошумча түшүндүрүү болуп, жаңы материалдын түшүндүрүүсү камтылган кандайдыр бир «алкактык конструкция» сыяктанат. Мисалы, белгисиз жана белгилүү артиклеринин маанилери биринчи жолу түшүндүрүлгөн сабак кептик ыкмалардын терминдеринде берилген сабактын максаттарынан башталат жана артиклер жөнүндө сөз айтылбайт: «Бүгүн силер тексттен керектүү маалыматты издөөнү үйрөнөсүңөр. Ошондой эле предметтердин сүрөттөлүшүн берүүнү үйрөнөсүңөр». Сабакты оозеки жыйынтыктап койгонго караганда, жыйынтыктоону жазуу түрүндө берүү натыйжалуу.

Бүгүн силер артиклердин жардамы менен төмөндөгүлөрдү үйрөндүңөр:

- сөз болуп жаткан предметти саноого болобу же жокпу (_ milk a cake);

- кандайдыр бир предметти предметтер классына киргизип, ал окшош көп предметтердин бирөөсү гана деп каралабы (Take a book –каалаганын) же ошол предметтердин классынан бөлүп каралабы (Take the book – бул китепти);

-адамдар, жаныбарлар же предметтер жөнүндө жөн гана жалпы сөз болуп жатабы же алардын кандайдыр конкреттүү өкүлү жөнүндө сөз болуп жатабы (салыштырып көргүлө: *Dogs like meat* – бардык эле иттер этти жакшы көрүшөт. *The dogs like fish* - бул, биздин иттер балык жакшы көрүшөт.)

- ким жөнүндө сөз болуп жатканын сүйлөп жаткан адам гана билеби же угуп жаткан адам да билеби. Салыштырып көргүлө: Биздин мектептеги бир мугалим минтип айтты.....= *a teacher* (бары бир сен анны билбейсиң). Мугалим сага ачуусу келип жатат = *the teacher* (кайсы мугалим экенин экөө тең билет); Мисалы жакшы сапаттагы тигил же бул предметти:

The bag is good (бул). = *It is a good bag* (жакшы сапаттуулардын категориясына таандык).

Адабияттар:

1. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика преподавания иностранного языка. – Москва, 1991.
2. Иностранные языки в школе. Журнал № 5, 2005.
3. Мозаика. Журнал № 3, 2002.
4. Газета первое сентября № 8, 2009.
5. Гез Н.И., Ляховицкий Г.А. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – Москва, 2006.